

Inleiding

Stem van Usseler Es en Boekeler Hof – terugkeer naar de grond

Er zijn dichters van de stad, dichters van het volk, dichters van de tijd. En dan is er H.H. ter Balkt – dichter van de aarde zelf. Zijn poëzie ratelt als dorsmachines, buldert als stormen over de es, schuurt als de geschiedenis tegen de huid van het heden. Zijn taal is geen sierlijke dans, maar een ploeg die voren trekt, omwoelt en blootlegt wat dreigt te verdwijnen. Zijn werk wordt soms als ontoegankelijk beschouwd, maar wie goed leest, ontdekt dat zijn poëzie geen stilstaand schilderij is, maar een levend landschap. Ze beweegt, wringt, schopt tegen de tijd. Zijn woorden willen niet behagen, maar tonen. Ze laten het land spreken, de stemmen van boeren, arbeiders en voorouders zingen over de Usseler Es en het Boekeler Hof.

Het land als gedicht

Ter Balkts poëzie is geen idylle. Wie zoekt naar zonovergoten akkers en vredige vergezichten, vindt in plaats daarvan de rook van fabrieken, het krijsen van een raaf boven een verlaten erf, de geur van verzet en verval. Zijn landschap is geen ansichtkaart, maar een collage van veldnamen, verdwenen ambachten en een boerenbestaan op de rand van de geschiedenis. Toch is er schoonheid – niet in het gepolijste, maar in het ruwe. In de steen in de hand van een kind, het stof dat danst in zonlicht door een open schuurdeur, in regen die de akkers zwart slaat. Ter Balkt bezingt geen verloren glorie, maar het onuitroeibare dat in de bodem zelf verankerd ligt.

Dichterbij dan ooit

Deze bundel wil Ter Balkt dichterbij brengen dan ooit. In de eerste plaats voor wie Twente kent – voor wie Usselo en Boekelo geen namen zijn, maar herinneringen. Hier herken je je jeugd, je straten, de schaduw die viel op de velden van vroeger. Maar ook voor wie hem voor het eerst leest, opent zich een wereld: van taal die galoppeert, van woorden die hameren als een smid op het aambeeld. Ter Balkt komt dichterbij. Dichter bij Boekelo. Dichter bij Usselo. Dichter bij Enschede. Dichter bij de grond waaruit hij groeide, en waarin zijn woorden blijven leven.

Toelichting op de inhoud van de bundel

De gedichten in deze bundel zijn grotendeels chronologisch geordend, in lijn met de opbouw van het verzameld werk *Hee hoor mij ho simultaan op de brandtorens* (2014). De eerste twee gedichten zijn bewust naar voren gehaald: ze vormen een krachtige introductie op zijn dichterschap en zijn visie op poëzie.

Daarna volgen drie jeugddedichten, geschreven rond zijn vijftiende levensjaar.

Ter Balkt bleef zijn leven lang schaven aan zijn gedichten. De in deze bundel opgenomen versies volgen zoveel mogelijk de spelling, interpunctie en vormgeving uit zijn verzameld werk, waar dat praktisch en leesbaar bleef.

Achter in de bundel staan aantekeningen. Sommige zijn van de dichter zelf, andere zijn het resultaat van historisch, geografisch, genealogisch en encyclopedisch onderzoek. Ze maken de poëzie toegankelijker voor wie het Twentse landschap kent én voor wie het voor het eerst betreedt. Zo ontstaat een landschap van taal én betekenis, geworteld in een streek, maar open naar de wereld. Daarnaast bevat de bundel een korte biografie en een levenschronologie als context voor wie zijn poëzie leest met oog voor de wortels.

Poëzie

Poëzie werd de drempel van t gesticht,
de wolf in het schaap, liet het fata
morgana zien, dompelde dan dodelijker,
dieper, je rede in de helse woestijn.
Poëzie was toen een cent in Siberië,
kraan zonder water en een hond op zee.

Achter de feiten de kar met begrippen.
Achter de fielt kermt t stukgetrapt land.
Jaren nadat van plundering de stad kraakt
telt haar naam hoewel ze dan soms alleen
nog bestaat als naam. Denk aan Carthago,
denk aan jezelf en t sluimerend zout.

Poëzie is geen leeuw, werd een tijger,
Wallace Stevens; doodt geen man nee . . .
enkel fokt zij nu wrede virussen
van ondermijning; twijfel. Zwak siersel;
verfde het zout op de bovenste plank
in het almaar tochtiger wordend huis.

En poëzie werd een stuiver in Siberië,
vlo in de koningshals, goudmunt in t ijs.
Poëzie volgt stil de mens op de voet.
Zo werd zij gepekeld; vermalen hart
en tuinfakkel van afval; gevoelens
ingeblikt in de steeds duurzamer vorm.

Stiller dan Kerstmis, bleek als Pasen trok
poëzie van slag- naar slagveld en bloedig
kruispunt, geweven leeuw in gerafelde
vlaggen, Wallace; onmenselijk werd Zij.
En verandert de dief, goed- of kwaadschiks,
ooit van inborst en gedrag? Poëzie wel.

De beuken

Groeien nog waar je naam in staat
'Harry 1946'; de namen in de beuken

Alle namen staan in de beuken,
burgerlijke stand en bibliotheken

Zonder nasleep die boeken dragen:
de neergevallen stemmen, de steen

Dodezeerollen van de beukenstammen,
gladheid bidt om messen en schrift

Eén hart vraagt verdubbeling,
blad lover, lover; druppels de zee

De beuken ruisen de namen
De beuken ruisen alle namen
van de levenden en de doden samen

Parken zijn van beuken daarom
Droefst groen, helderst rood daarom
Beukenhout brandt het mooist daarom,
vlamt het diepst over je naam

- Vaarwel beuken, vaarwel
- Waaiwel beuken, waaiwel

Droefenis om de wereld

*aan de Hodge Podge Stompers die Trouble in Mind
speelden op 29 augustus 1958 in schouwburg
'Irene' in Enschede*

Lang, toen de koeien nog horens hadden:
het weerbericht de laatste profetie,
zenders in de zalm en 't bevervel,
omstrengeling tolt nu hard rond, inktvis

en octopus doorzwemmen de straten . . .
(Lang lang geleden, Diogenes in
tweeduizenddrie, tussen de snelwegen
rollend, neigt luisterend 't zware oor.)

Hoofdpijn, rotsduif, klimt als een zon boven
de zoete lucht, zegt hij, van 't hooiland,
heiligheid onder mijn Atheense ton,

en vuil is de wereld als oom Hendriks
voetzool, maar opeens voert de wind muziek,
die droefenis om de wereld is, aan.

Aantekeningen

H.H. (Harry) ter Balkt voorzag verschillende gedichten in zijn bundels van aantekeningen en verklaringen. Deze zijn hier integraal overgenomen en gemerkt met "HHTB". Daarnaast heeft de redactie aanvullend historisch, geografisch, genealogisch en encyclopedisch onderzoek verricht naar namen, begrippen, plaatsen en gebeurtenissen die in de gedichten voorkomen. Het resultaat is samengebracht in onderstaande aantekeningen, bedoeld om de context van de poëzie te verduidelijken en de herkenbaarheid voor de lezer – in het bijzonder die met Twentse wortels – te vergroten. Deze toelichtingen bieden feiten en verklaringen, die het lezen van Ter Balkts werk kunnen verrijken, zonder literaire interpretatie.

Algemeen

De familieboerderij van Ter Balkt "De Bosmeijer – De Schadde", maakt deel uit van Hof te Boekelo. Het adres was Boekelerhofweg 35, Enschede. Nu is het adres Kwinkelerweg 361, Enschede. Ter Balkt deed hier inspiratie op voor zijn latere literaire werk. Inmiddels is hier de landschapscamping 't Scharrelhoes. In 2024 is de oude boerderij afgebroken. Harry was hier vaak en graag in zijn jeugd. In de oorlogsjaren verbleef zijn ouderlijk gezin er geruime tijd. Vóór Harry's geboorte waren zijn grootouders, Hermannus en Willemina, al overleden. De boerderij werd bewoond door twee tantes, Aleida (met haar dochter Willie) en Christina (ongehuwd), en door de boerenknecht Frederik van der Heide. De man van Aleida was in 1942 al overleden. Aleida was de jongste zus van Harry's vroeg overleden oma van moeders zijde, Johanna Aleida Egberink. Harry ging veel om met Frederik. Die leerde hem alles over het boerenleven en de natuur en was zowel zijn mentor als vriend en vaderfiguur. Frederik (1904-1978) figureert in enkele gedichten: Ja; Jawel [17], Frederik van der Heide [47] en Ritten [81]. De landschapscamping 't Scharrelhoes wordt geleid door de schoondochter van Willie, Sabine.

De volgende locaties zijn van belang voor de levensgeschiedenis van de dichter en de context van zijn gedichten:

Boekelo: (Twents: Bokel) Dorp ten westen van de stad Enschede in de gemeente Enschede. Het dorp telt circa 2.500 inwoners.

Twekkelo: (Twents: Tweekkel) Buurtschap met circa 200 inwoners ten westen van de stad Enschede in de gemeente Enschede en voor een klein gedeelte in de gemeente Hengelo.

Usselo: (Twents: Ossel) Buurtschap/dorp met ruim 300 inwoners ten zuidwesten van de stad Enschede in de gemeente Enschede.

Usseler Es: Een grote es tussen de buurtschap Usselo en de stad Enschede. De es is van grote historische en landschappelijke waarde. Haar oppervlakte is ongeveer 200 hectare en zij is omgeven door een krans van

H.H. ter Balkt – Leven, wortels en familie

De dichter van aarde en tijd

Herman Hendrik (Harry) ter Balkt werd geboren op 17 september 1938 in Enschede, maar vond zijn thuis in het buitengebied van Usselo en Boekelo. Daar, tussen boerderijen, weilanden en fabrieken, groeide hij op in een omgeving waar de geur van mest en hooi, het ritme van de seizoenen en de verhalen van boeren en arbeiders blijvende indruk maakten. Die ervaringen zouden zijn literaire werk blijvend voeden.

Na een opleiding tot onderwijzer en als zodanig ruim twintig jaar werkzaam wijdde hij zich vanaf 1983 volledig aan de poëzie. Zijn taal was weerbarstig, speels en grommend, vol klanken, kreten en alliteraties. Hij debuteerde onder het pseudoniem Habakuk II de Balkker, later volgden bundels onder zijn eigen naam en een roman onder zijn Twentse alter ego Foel Aos. Zijn poëzie was een lofzang op het boerenleven en de geschiedenis, en tegelijk een verzet tegen vergetelheid.

Literaire betekenis

Zijn omvangrijke oeuvre werd bekroond met onder meer de Constantijn Huygensprijs (1998) en de P.C. Hooftprijs (2003). Één van de hoogtepunten is *Laaglandse hymnen*, een monumentale bundel van ruim tweehonderd sonnetten waarin de geschiedenis van Nederland wordt bezongen. Zijn stem, zwaar van toon en licht Twents gekleurd, gaf zijn voordrachten een bezwerende kracht.

Ouderlijk gezin en familie

Harry ter Balkt werd geboren in een Twents gezin waarin familiebanden en streekverbondenheid een grote rol speelden. Zijn vader, Johan ter Balkt (1904–1976), groeide op in Boekelo als allerjongste in een gezin van uiteindelijk zes kinderen. Vier waren al op zeer jonge leeftijd overleden. Johan werkte als boekhouder onder zijn twaalf jaar oudere broer Hendrik bij schoenfabriek Rommelaar in Enschede. De gezinsverhoudingen waren complex en Johan had een zwaarmoedige aard, die een schaduw over het gezinsleven wierp. Zijn moeder, Willemien Nijhof (1907–1981), verloor als peuter haar moeder en groeide op bij haar grootouders Egberink in Boekelo. De families Ter Balkt en Egberink waren via huwelijken

Inhoud

- Oorspronkelijke bundels met eerste versie van de gedichten

Ode aan H.H. ter Balkt 2

Inleiding 5

Voor het vlieggat 8

Poëzie 10

- Elektronen (1954+, nooit gepubliceerd)

Kamer 11

Vaak denk ik 11

Proefwerk 12

- Boerengedichten (1969, Habakuk II de Balker)

De kruistocht der dieren 13

Usselo 14

Ja; Jawel 17

- Uier van t oosten (1970, Habakuk II de Balker)

De vuilnistrein 18

Het park 21

Enschede 22

Requiem voor achterneef O.O. 24

Crosscountry 26

De akkers 27

De straatsteen 28

De landstreek 29

T Oosten 30

- De gloeilampen / De varkens (1972, Habakuk II de Balker)

Het dorp 31

Zonderlinge verschijning van de schim van Vladimir 32

Majakovski aan de gierkar-rijder Foel Aos op een

kruispunt in Usselo, Overijssel

- Groenboek (1973, Habakuk II de Balker)

Bier 36

Katoen 37

Katoen 3 38

- Ikonen (1974, Habakuk II de Balker)

Elegast 39

De molen 40

- Oud gereedschap mensheid moe (1975, Habakuk II de Balker)	
Stoppelvelden	41
- Helgeel landjuweel (1977, Habakuk II de Balker)	
- Waar de burchten stonden en de snoek zwom (1979)	
De aardappelsorteermachine	42
Klimop	44
De beuken	45
- Hemellichten (1983)	
Het lijkenhuisje	46
Frederik van der Heide	47
- Verkeerde raadhuisen (1986)	
- Aardes deuren (1987)	
Toen wij Oom Gerrit ten grave droegen 1	52
Toen wij Oom Gerrit ten grave droegen 2	53
Zij draagt een glas water de trap op	54
Put en toren	56
Met rundvlees en een olielamp	58
Een zoon	60
- In de kalkbranderij van het absolute (1990)	
Wikke en onwikke	62
- Ode aan de grote kiezelwal en andere gedichten (1992)	
Uitlegging van de bosrand	63
- Tegen de bijlen, oden en anti-oden (1998)	
Diepvrieshuizen; vijftiger jaren	64
Ode aan de betekenis	65
Ode aan de hoefsmid Sachs en de klompenmaker Bel	66
Ode aan een rode munitiekist in het beekje dat langs het Mastbos loopt	67
Slechte knechten	68
Hymne aan de walnotenboom	72
Voorspellingen door de Tweede Emmastraat	73
- Anti-canto's en de astatica (2004)	
Anti-canto 27	74
De mollenhoeder	76
Scarabee	79

- Vuur (2008)	
Opdat de dichter zingt	80
Ritten	81
- Onder de bladerkronen (2010)	
Usselo herbezocht	82
- Vliegtuigmagneet (2011)	
- Laaglandse hymnen (I - III, 1992 - 2013)	
De blindheid	83
De windmolen	84
In de zoutconcessies	85
Jehan Calvin of de cromme chromosomen van 't conincrijk	86
En mij voor barsten lang bewaar	89
Johannes Torrentius	90
Grote beuk	91
De Usseler Es in de negentiende en twintigste eeuw	92
Boekelo, 27 oktober 1914, voormiddags tussen tien en elf uur	93
Zwembad Havenzicht	94
Moed en kracht	95
Bezichtiging der landerijen	96
In de zengerij	97
Droefenis om de wereld	98
Aantekeningen	100
H.H. ter Balkt - Leven, wortels en familie	112
Chronologie	114
Foto's geboortehuis, familieboerderij, graven familieleden	116